

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ІВАН ВЕРНАДСЬКИЙ – ВЧЕНИЙ-ЕКОНОМІСТ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДЯНИН

19 травня 2021 р. з ініціативи відділу економічної історії на базі ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція "Іван Вернадський – учений-економіст, педагог, громадянин (до 200-річчя від дня народження)". Співорганізаторами заходу виступили провідні осередки вивчення історії української економічної думки – кафедра економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка та кафедра економічної теорії ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", а також Наукова бібліотека імені М. В. Довнар-Запольського. Дослідники Києва, Львова, Кам'янця-Подільського, Луцька та Одеси зібралися у форматі онлайн конференції з використанням сервісу Zoom, щоб відзначити 200 років від дня народження видатного вченого і педагога, публіциста і видавця. За мету поставили сучасне осмислення інтелектуальної постаті І. Вернадського у контексті історичного минулого та сьогодення економічної науки; аналіз актуальності, новаторства та потенціалу його ідей; розкриття громадянської позиції та ролі вченого в соціально-економічних перетвореннях, формуванні нової генерації науковців, подвижників суспільних реформ.

У вітальному слові **А. Гриценко**, член-кореспондент НАН України¹, доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", наголосив на значущості нечисленних наукових осередків, які опікуються питаннями історії економічної думки. Зазначено, що у сучасному світі змін зазнають відносини розподілу, поведінка людей, способи мислення, а заразом і уявлення про час і простір. Зникає лінійність часу і виникає сприйняття простору як дискретних локальних відрізків – як *тут і зараз*. Це означає фрагментацію суспільства і особистості, посилення хаосу і втрату розуму як здібностей виявляти причинно-наслідкові зв'язки. З огляду на це, доповідач наголосив на надзвичайно важливому значенні історії для суспільного розвитку як запобіжника тенденцій розпаду суспільства і особистості.

А. Гриценко зазначив, що І. Вернадський, як людина з європейським мисленням, зробив істотний внесок у розвиток економічної теорії та історії економічної думки. Прогресивність та значимість історико-економічного підходу І. Вернадського полягає у розкритті суттєвих кроків, зроблених економістами минулого у пізнанні економічної реальності (як-от перенесення фізіократами фокусу дослідження зі сфери обігу у сферу виробництва). Таким чином, І. Вернадський відійшов від накладання тогочасних наукових поглядів на погляди минулого і обґрунтування того, що не побачили або чого не зрозуміли меркантилісти чи фізіократи.

Не оминув А. Гриценко увагою і попередні здобутки вітчизняних дослідників на ниві дослідження та популяризації творчої спадщини видатного економіста, зокрема відзначив

---

¹ А. Гриценка обрано академіком НАН України 26 травня 2021 р. під час сесії Загальних зборів НАН України.

працю "І. Вернадський. Витоки"² – книгу, яка, за словами виступаючого, є найбільш повним зібранням того, що ми можемо знати про цього видатного вченого.

Модераторка заходу – доктор економічних наук, завідувачка відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" **В. Небрат** – у своїй презентації окреслила головні віхи життєвого шляху та діяльності І. Вернадського, представила його здобутки як вченого-економіста, педагога, державного і громадського діяча, а також визначила завдання та основні напрямки роботи конференції. У виступі В. Небрат звернула увагу учасників на найбільш знакові події в житті І. Вернадського: сімейне виховання; навчання у повітовому духовному училищі; вступ у віці 16 років до університету; перше місце праці у губернській Подільській гімназії (м. Кам'янець-Подільський); викладання у Київському університеті Св. Володимира; наукове стажування та початок наукової кар'єри; вихід у світ праць "Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века" (1849) та "Очерк теории потребностей" (1852); отримання докторського ступеня та переведення до Московського університету.

В. Небрат визначила основні напрями теоретичних досліджень і внеску І. Вернадського в економічну науку, зокрема: людиноцентричне визначення предмета політичної економії; розроблення теорії потреб; дослідження та систематизація історичних напрямів економічних вчень; визначення ролі держави в економіці з позицій раціонального лібералізму; розроблення теорії обміну та зовнішньої торгівлі з позицій збільшення народного добробуту; характеристика методів статистичного пізнання та значення статистики як науки; обґрунтування доцільності законодавчої регламентації економічних відносин; аргументація ролі економічної науки в розробленні напрямів та заходів економічної політики; критика соціалістичних ідей та оцінка соціалістичного руху як супутника пауперизації. У виступі було наголошено на єдності світогляду, наукової позиції та суспільно-практичної діяльності І. Вернадського. Зокрема, згадано про І. Вернадського як публіциста, видавця та редактора, адже його рецензії, огляди та влучні оцінки становлять окремий жанр і напрям діяльності. Закцентовано на діяльності вченого на державній службі, зокрема залучення до проєктів у царині реформування банківської системи. Відмічено, що І. Вернадський був одним із ідеологів перетворень у цій сфері, а також очолював контору Державного банку Російської імперії у Харкові. Як громадський діяч, він брав активну участь у підготовці селянської реформи 1861 р., був також членом низки наукових товариств і громадських спілок. В. Небрат відмітила, що, попри ліберальний світогляд, І. Вернадський нерідко виступав із досить радикальними на той час ідеями. Проте його не можна вважати людиною, яка йшла виключно в розріз із тогочасною офіційною ідеологією і політикою, особливо зважаючи на державні відзнаки та царські нагороди.

Розкриваючи сімейне життя вченого, відзначено роль першої дружини Марії, яка стала вірною соратницею, всіляко підтримувала та займалась видавничою діяльністю разом з І. Вернадським. Стосовно родинної атмосфери (у шлюбі з Ганною Константинович) та ідентичності вченого, за словами виступаючої, найбільш промовистими є його власні судження, а також спогади членів родини, зокрема сина Володимира. Зазначено, що зі здобуттям незалежності України одним із перших відбулося повернення до історико-інтелектуального простору та економічного дискурсу саме І. Вернадського як постаті, чий теоретичний спадок належить до золотого фонду української економічної думки.

Перший тематичний блок конференції, присвячений розкриттю наукових поглядів І. Вернадського, відкрив доктор філософії, дослідник історії Київського університету **Т. Самчук**. У своїй презентації "Академічне середовище Університету Св. Володимира у роки навчання та викладацької діяльності Івана Вернадського" він представив духовно-культурну

² І. Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2009. 862 с.

атмосферу Києва 1840–50-х років, охарактеризував університет як простір, в якому відбувалося формування особистості І. Вернадського. Академічне середовище визначено як місце роботи, навчання й іншої взаємодії всередині університетської корпорації. Характеризуючи університетську корпорацію як сукупність студентів та викладачів, відзначено, що кількісно вона була невелика, але якісно – впливала на життя всього міста, стала культурним і науковим осередком міського життя. Так, на закінчення навчання І. Вернадського в університеті нараховувалося 35 професорів, викладачів та лекторів і трохи більше двохсот студентів. Наголошено на тому, що університет в той час не мав глибокого фундаментального характеру, був радше гімназійний, тому майбутній вчений виділявся серед своїх колег, про що свідчить і його золота медаль, адже траплялося, що медалі студентам не присвоювали взагалі через низьку якість робіт. Втім, студенти були помітними в Києві, їх запрошували до публічних заходів. Щодо викладачів, то кваліфікованих кадрів не вистачало, політекономію викладали не дуже добре, відчувалася відсутність достатніх знань, та й відповідна кафедра була створена лише 1842 р., зазначив доповідач. Це зумовлювало пошук та виховання талановитих молодих людей для зайняття вакантних місць.

У цей час до Києва приходили інвестиції, місто активно змінювалося. Імператор Микола I та міністр освіти Сергій Уваров поклали дуже великі надії на Київський університет як на інтелектуальний форпост. Таку зацікавленість у розбудові університету доповідач пояснив тісним зв'язком університетів з державою, характерним для Російської імперії, зазначивши, що подекуди у викладачах вбачали не представників академічної корпорації і суто наукової сфери, а чиновників і викладачів, які підготують нові кадри для обслуговування імперського державного апарату. Підсумовуючи, доповідач зазначив, що для молодого й перспективного вченого Київ став місцем отримання максимальних на той час можливостей для розвитку та реалізації свого потенціалу.

Трактування принципів економічної свободи І. Вернадським розкрила у своїй доповіді доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України **О. Вербова**. Вона зробила наголос на актуальному значенні доробку вченого для сучасних економічних реформ в Україні, з огляду на роль економічної свободи у розвитку сучасної ринкової економіки. Доповідачка відмітила, що в інтерпретації національних, регіональних та індивідуальних потреб вчений відстоював принцип свободи, наголошуючи, що суспільство повинно сприяти реалізації прав людини. На індивідуальному рівні прагнення людини до реалізації потреб обумовлює індивідуальну свободу, задоволення потреб через самореалізацію у сфері трудової діяльності, в тому числі за належних умов праці та мотивації. Під час підготовки аграрної реформи 1861 р. вчений висував ліберальні ідеї: свободу приватної власності на землю; свободу праці через скасування кріпосного права та общинного землеволодіння, тим самим захищаючи право приватної власності селян на землю як основу особистої свободи та їхньої економічної самостійності; відстоював повну юридичну і економічну свободу селян. Вчений вважав, що економічна свобода забезпечує стимулювання приватної ініціативи. О. Вербова відзначила фундаментальність ідей Вернадського про те, що держава повинна забезпечувати свободу підприємництва та свободу конкуренції в економіці. Доповідачка наголосила на важливості концептуальних положень вченого, зокрема у контексті сучасної земельної реформи (право дрібних фермерів та місцевих громад вільно розпоряджатися землею, свобода підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки) та захисту принципів економічної рівноправності (свобода вибору жінками сфер трудової діяльності, можливість заробляти нарівні із чоловіками, особистісна самореалізація жінок), а також на важливості принципів економічної свободи як підґрунтя осмислення проблем сучасного інституційного поля самореалізації й самоідентифікації.

І. Назаров, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у доповіді "Іван Вернадський як дослідник історії економічних учень" зазначив, що ця тема фактично проходить через усе творче життя вченого. У докторській дисертації "Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века" (1849) всі наукові течії та школи вчений поділив за критерієм ролі держави у господарюванні на позитивний і негативний напрями. У доповіді розкрито погляди І. Вернадського на роль держави у представників цих напрямів. Позитивний напрям домінував в економічній думці стародавнього світу та середньовіччя. Оцінюючи погляди стародавніх мислителів з позицій трудової теорії вартості, вчений пояснював їхню державоцентристську установку надзвичайно гострим конфліктом між працею і капіталом (володінням). На перших етапах розвитку матеріальної цивілізації єдиною можливістю уникнути безпосередньої участі у важкому трудовому процесі було володіння предметом, необхідним для виробництва. Домінування інтересів володіння над інтересами праці сформувало інститут рабства – перший приклад зовнішньо-силового оформлення праці з боку суспільної влади, що виражає інтереси власників засобів виробництва, зазначив доповідач. На стадії феодалізму держава генерує позаекономічний примус і тисне на галузі через інститути кріпосного права та цехової регламентації.

У зовнішньоекономічній політиці позитивний напрям репрезентований меркантилізмом. В умовах недоступності кредитів для урядів і необхідності безперервно вести війни в імперії виникає проблема зосереджувати й акумулювати дуже великі фінансові ресурси в руках урядів у режимі ручного управління. Доповідач відмітив унікальну думку І. Вернадського про те, що за відсутності слабкої периферії – поневолених країн, що сплачували податки, як це було в Римській імперії, – меркантилізм став спробою віднайти економічний еквівалент політичного поневолення сусідніх народностей. Сам учений акцентував, що аксіомою економічних відносин є еквівалентність обміну.

Школа фізіократії та ідея про природний порядок речей як закони, спроможні узгодити всі суперечності, які виникають між економічними суб'єктами, без втручання держави, ознаменували початок негативного напрямку в економічній думці. Доповідач дійшов висновку, що для І. Вернадського вчення А. Сміта було вершиною цього напрямку, певним ідеалом наукового дослідження суспільного виробництва, еталоном, який учений приміряв до інших течій, аби визначити їхню зрілість. Розвиток негативного напрямку після А. Сміта вчений розглядав крізь призму трьох шкіл: спекулятивної (Р. Мальтус, Д. Рікардо), промислової (Ж.-Б. Сей, Ф. Бастіа) і еkleктичної (Г. фон Шторх).

У доповіді наголошено на непересічній здатності І. Вернадського помічати сучасні йому новітні зрушення, зокрема вчення Г. Госсена, В. Джевонса, представників німецької історичної школи, яка межувала з відродженням позитивного напрямку і поставила проблему захисту економічного суверенітету народу, що випав з епіцентру промислового перевороту і знаходиться на периферії. Актуальність робіт вченого, за словами доповідача, полягає, зокрема, у постановці цілого ряду питань, які розводять течії економічної думки по різних "парадигмальних квартирах".

К. Гордіца, кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", розкрила у своїй доповіді інституційні аспекти економічного розвитку у працях І. Вернадського (хоча сам учений так їх не називав). Зазначено, що вчений дорікав Дж. Міллю за абстрактність і відірваність його вчення від життя, оскільки другорядні засади або мінливі обставини залишені ним майже зовсім без уваги. При цьому протиставляв йому Т. Чалмера, який наголошував на соціально-економічному значенні інституційних чинників для економічного розвитку. Визнавав

важливим залучення Г. фон Шторхом фактів суспільного життя до економічного дослідження. Водночас учений застерігав від зведення науки до чисто інституційних принципів, зокрема дорікав деяким фізіократам за зайву юридизацію економічної науки.

На думку доповідачки, головний економічний інститут, на який звертав увагу І. Вернадський, – інститут власності. У виступі було проаналізовано теорію власності вченого К. Гордіца роз'яснила важливе питання про співвідношення термінів *володіння* і *власність* у вченні І. Вернадського, адже воно було одним із ключових в економічній теорії та практиці як тоді, так і сьогодні. Він розглядав ці поняття не в юридичному, а економічному аспекті, визнаючи першість саме володіння як більш важливого для економічної діяльності. Володіння І. Вернадський визначив як можливість довільно розпоряджатися предметом або річчю, а власність – як юридичне закріплення права на володіння і розпорядження. Відмічено, що, на думку вченого, у виробництві важливу роль відіграють знання і освіта, в економічному розвитку та у свободі рухів капіталу – моральні чинники, а найбільше багатство існує у тих народів, у яких найбільше проявляється бережливість та ощадливість. Доповідачка навела приклад із праці "Політична рівновага і Англія", який яскраво ілюструє розуміння І. Вернадським важливості інституційних аспектів. Вчений пов'язував прагнення англійського уряду до проведення агресивної експансіоністської зовнішньої політики із особливостями національного характеру і менталітету англійців, сформованих під впливом історичних подій, місцевих умов та складу населення. Відтак англієць, який переважно є егоїстом, що переслідує у своїй діяльності винятково власні інтереси, сформував основу британського утилітаризму та заклав підвалини зовнішньої політики Англії, яка мала колоніальний характер і завжди відрізнялася від політики внутрішньої.

У виступі "Іван Вернадський про політику урядової підтримки та її роль в економічному розвитку" кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" **Т. Боднарчук** долучилася до дискусії щодо визначення ролі зовнішньої торгівлі – є вона основною чи другорядною? Зокрема, зазначила, що зовнішній торгівлі вчений надавав надзвичайно важливу роль і стверджував, що розвиваються ті країни, які мають досить жваві та взаємовигідні зовнішньоторговельні зв'язки. Як переконаний представник лібералізму у питаннях зовнішньоторговельної діяльності і політики, він залишався прихильником фритредерства, заперечував протекціонізм і назвав зумовлені ним ставки імпорتنих тарифів пом'якшеною формою рабства, що формує негативні дисбаланси у розвитку промисловості, підприємництва і всього народного господарства. Публікації вченого з цієї проблематики заклали початок протекціоністсько-фритредерській полеміці в Російській імперії і були розкритиковані чинною владою.

А. Маслов, доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, у своїй доповіді порушив гостре питання про землеволодіння та моделі вирішення селянського питання у теоретичному та практичному доробку І. Вернадського. Зокрема, зазначив, що проблема аграрних відносин була надзвичайно актуальною та однією із центральних, адже порушена була у роки перед реформою 1861 р. Оскільки, як ліберал, І. Вернадський виходив з об'єктивності законів суспільного розвитку, то для нього розвиток капіталістичного устрою повинен бути природним і закономірним. Відповідно, для капіталізму характерною є концентрація капіталу і виробництва, але поряд з цим він критично ставився до концентрації земельної власності. У питанні розмірів землеволодіння він захищав такі, які відповідають характеру й масштабу виробництва.

Доповідач наголосив, що вчений був змушений долучитися до полеміки стосовно общинного землеволодіння, започаткованої М. Чернишевським. І. Вернадський не вважав питання про общину важливим, але прагнув уникнути хибного висновку зі свого мовчання. Доповідач

виокремив найважливіші аргументи І. Вернадського проти общинного землеволодіння у полеміці із захисником общини М. Чернишевським, а саме: народ біля палаців багатший, ніж в общині; наймитовання – це тимчасове становище, селяни повинні мати можливість господарської ініціативи, право на яку віднімає у них община. Водночас вчений не був прибічником насильницької ліквідації общини, хоча вважав, що не потрібно її підтримувати її штучним способом. Як держслужбовець міністерства внутрішніх справ, він підготував свій власний проєкт звільнення кріпаків, був противником будь-якого прикріплення селян до землі після відміни кріпосного права і вважав, що краще їх звільнити без землі, ніж із дрібними земельними наділами. В цілому характер поглядів ученого зумовлювався його безкомпромісною прихильністю в теоретичних питаннях до постулатів класичної школи політичної економії. Зрештою, за словами доповідача, царський уряд зробив те, що планував, не образивши земельних власників, і стан тимчасово зобов'язаних був аж до 1906–1907 рр. А. Маслов гостро вказав на тяглість проблеми земельного питання, адже воно не було вирішене і в наступний (радянський) період історичного розвитку, невирішеним воно залишається і в сучасній Україні.

Другий тематичний блок конференції, присвячений громадянській позиції та діяльності вченого, відкрила **В. Феценко**, доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" доповіддю "Науково-видавнича діяльність Івана Вернадського як відображення громадянської позиції вченого". Доповідачка зауважила, що видання "Экономический указатель" було спільним проєктом вченого та його першої дружини М. Вернадської, яка мала економічну підготовку і допомагала з підбором авторів, перекладами іноземних видань і публікувала власні статті. На сторінках часопису було представлено широке коло авторів з абсолютно різними політичними уподобаннями, ідеологією, баченням подальшого розвитку тогочасного суспільства. "Экономический указатель" став платформою, де надавалася можливість висвітлити не лише свою думку, а й надати слово опонентам, створюючи таким чином демократичний простір суспільно-економічної полеміки. Так, уже згадана дискусія довкола питання про підготовку селянської реформи 1861 р., за словами дослідниці, вдихнула ідею стосовно того, що можна досягти істини або зрозуміти настрої суспільства через саму дискусію.

У доповіді було гостро порушене питання про недооціненість І. Вернадського його сучасниками та у радянський час. Адже до революційних подій 1917 р. його не сприймали через виступи проти М. Чернишевського, який вважався лідером демократичного напрямку. У радянський же час, коли А. Сміта вважали представником наукової школи, І. Вернадського, який стояв на відповідних позиціях, – вульгарним економістом. Акцентовано, що громадянська позиція вченого полягає у відстоюванні впродовж всього життя демократичних відносин у суспільстві та ліберальних принципів, що проявилось, зокрема, у прихильності до найбільш ліберального шляху відміни кріпацтва, ідеї необхідності ствердження принципу свободи та розуміння общини як осередку, що цю свободу стримує, у прихильності до економічних закономірностей розвитку суспільства та усвідомлення так званого особливого шляху розвитку як такого, що ці закономірності порушує і не дає країні розвиватися.

В. Шевчук, доктор економічних наук, професор кафедри аудиту та підприємництва Національної академії статистики, обліку та аудиту, представив доповідь на тему "Іван Вернадський: віддзеркалення значущості у помислах, діяннях і споминах сина". У розкритті громадянської позиції І. Вернадського через спомини його геніального сина акцентовано на унікальному джерелі дослідження – колосальній епістолярній спадщині всесвітньовідомого вченого, співзасновника Української академії наук академіка В. Вернадського. Самого лише листування з дружиною налічується п'ять томів. З листів ми дізнаємося про те, що після того, як І. Вернадський, перебуваючи у Мілані, дізнався про Емський указ, він розповів сину історію так, як В. Вернадський її ніколи не чув.

У доповіді В. Шевчук накреслив вектори для майбутніх досліджень. По-перше, зауважено, що не всі дослідники у біографічній літературі враховують доробок О. Апанович – засновниці наукового товариства імені Сергія Подолинського, яка писала про В. Вернадського і переклала лист, написаний ним на прохання О. Богомольця у 1943 р. По-друге, у Петербурзі І. Вернадський міг зустрічатися з подвижниками Кирило-Мефодіївського братства. В. Вернадський у згаданому листі наголошував, що батько був близький до Братства. У цьому контексті необхідно дослідити українське культурне середовище, де ми маємо вивчати буквально кожен штрих, наголосив доповідач. По-третє, не розкритою сторінкою залишається переїзд до Харкова, тамтешнє середовище інтелектуалів та відповідні контакти. Адже тут І. Вернадський зустрічається із родиною Алчевських і, на думку доповідача, мав би цікавити публіку як маститий видавець, оскільки там були видавці журналів "Ластівка", "Сніп", "Молодик" та ін. По-четверте, ще одним вектором є дослідження І. Вернадського та В. Вернадського як суб'єктів господарювання, оскільки вони продовжували керувати Вернадівкою. Зауваживши, що у назві докторської дисертації І. Вернадського "Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XIX века", яка виходила за межі італійської літератури, не було ні А. Сміта, ні манчестерської школи політичної економії, доповідач запропонував здійснити свого роду історичну ретроспекцію і поставити себе на місце опонента під час захисту.

У доповіді "Марія Вернадська про роль та права жінок в суспільстві XIX століття" **К. Лопух**, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", презентувала короткий біографічний екскурс, погляди та наукові ідеї першої дружини І. Вернадського, які стосувалися жінок, їхньої ролі, прав та становища у суспільстві XIX ст. Відзначено, що М. Вернадська була першою жінкою в Російській імперії, яка писала на політекономічну тематику, перекладала іноземних авторів, була однією з ініціаторів заснування журналу "Экономический указатель", опублікувала в ньому близько двадцяти праць. У своїх роботах вона ставила за мету ознайомити суспільство із основними законами політичної економії, що пояснює публіцистичний характер її публікацій. У презентації прослідковано логіку праць М. Вернадської. Спочатку у вигляді казок і притч вона описала закони й ідеї класичної політичної економії, де через метафору на простих і побутових прикладах показала, як працюють економічні закони, шкідливість регулювання цін на товари, необхідність вільної торгівлі, важливість технічного прогресу тощо. Після огляду загальних політекономічних законів вона перейшла до висвітлення питання жінок у тогочасному суспільстві. Виокремлено основні вихідні положення у роботах М. Вернадської, зокрема: поведінка жінок дворянського походження протиставляється поведінці простих жінок, які не соромляться праці; традиційність поглядів на роль жінки як берегині і відповідний тиск з боку суспільства; упередження самих жінок проти жіночої праці; вади суспільства, такі як прагнення дворян, в тому числі збіднілих, видаватися багатими, сприйняття праці як свідчення бідності; гендерні стереотипи і виховання, зокрема після 15–16 років дівчат починали орієнтувати на заміжжя і сім'ю, а хлопців – на роботу та утримання сім'ї. У доповіді підкреслено, що вчена вважала жінок такими ж талановитими, як і чоловіків, і що жінки поступаються чоловікам лише у фізичній силі. Тому із розвитком капіталізму і науково-технічного прогресу стає все менше роботи, якої б не могла виконати жінка, адже робота потребує дедалі менше м'язових зусиль. Зрештою, неробство жінок у тогочасному "вищому" суспільстві та ще й у капіталістичних умовах вона вважала величезною втратою ресурсу робочої сили. У працях М. Вернадської значна увага приділена упередженням самих жінок, тому у презентації відмічено, що, на думку вченої, жінкам варто припинити бути дітьми, перейнятися бажанням бути корисними, вчитися, припинити зневажати працю і працювати, адже будь-яка праця є корисною і позитивною.

У доповіді кандидата економічних наук, наукової співробітниці відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" **О. Курбет** "Академічна мобільність у науковій біографії Івана Вернадського" крізь призму сучасності акцентовано на значенні академічної мобільності у досвіді молодого науковця та викладача і на можливостях, які вона надає. Відмічено, що у XIX ст. поняття "академічна мобільність" ще не існувало, втім були аналоги – закордонні стажування та відрядження з науковою метою, які у Російській імперії фактично стали школою майбутніх викладачів та професорів. Упродовж трирічного закордонного стажування І. Вернадський ознайомився з методою і змістом викладання професорів університетів Берліна, Гейдельберга та Парижа, а також відвідав Англію, Бельгію та Голландію. Ілюструючи довгостроковий ефект закордонного стажування, наведено приклад співпраці з М. Шевальє. Його лекції вчений слухав під час стажування, а згодом, після заснування І. Вернадським журналу "Экономический указатель", французький економіст став одним із його авторів. Таким чином, особисті контакти вченого сприяли поширенню актуальної інформації з-за кордону, що було критично значущим в умовах низької швидкості обміну інформацією у середині XIX ст. Підсумовано, що приклад академічної мобільності І. Вернадського є історією успіху, а сам учений був тим, кого потребує і сучасна система вищої освіти в Україні: молодий дослідник з високим потенціалом розвитку, міжнародним досвідом, здобутим за кордоном соціальним капіталом, непересічними організаторськими здібностями, популяризатор здобутків провідних фахівців у галузі.

Підбиваючи підсумки конференції, модераторка заходу В. Небрат наголосила, що, долучаючись до вивчення своєї інтелектуальної спадщини, українське суспільство отримує шанс позбутися постколоніального, посттоталітарного синдрому, комплексів меншовартості. Популяризація постаті І. Вернадського, його наукових здобутків, громадянської позиції дає українському суспільству взірєць як високого професіоналізму, так і суспільної активності та відповідальності.

Продовженням заходу став мобільний семінар "Університет Св. Володимира у міському просторі Києва (1834–1863 рр.)" (21 травня 2021 р.), який проводив фахівець з історії Київського національного університету, доктор філософії Т. Самчук. Учасники семінару отримали можливість ознайомитися з основними місцями, де проходило навчання та викладацька діяльність І. Вернадського, долучитися до просторового вивчення української академічної традиції та інтелектуальної історії.

Збірник тез конференції розміщено на сайті електронної бібліотеки Наукової бібліотеки імені М. В. Довнар-Запольського https://lib.kneu.edu.ua/ua/e_resours_bibl/elek_bibl_litr/3. Наукові статті учасників публікуються у 54 випуску збірника наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України" та будуть доступні на сайті видання <http://ingedu.org.ua/>.

Олександра Курбет, канд. екон. наук

IVAN VERNADSKY – ECONOMIST, EDUCATOR, CITIZEN

Oleksandra Kurbet (kurbet@nas.gov.ua) State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4519-0552>; ResearcherID: I-9104-2018.

³ Іван Вернадський – учений-економіст, педагог, громадянин : (до 200-річчя від дня народження): тези наук.-практ. конф., Київ, 19 трав. 2021 р. Київ, 2021. 49 с.

Курбет Олександра Петрівна (kurbet@nas.gov.ua); канд. екон. наук; науковий співробітник відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4519-0552>; ResearcherID: I-9104-2018.